

MARIA CHYMUK

Dążenia i plany życiowe wychowanków domów dziecka

Dążenia i plany życiowe człowieka, jego poglądy, zainteresowania, wartości, jakie ceni, zasady, które odrzuca, w ogromnej mierze uzależnione są od środowiska, w jakim wychowuje się i rozwija.

1. ŚRODOWISKO WYCHOWAWCZE

Środowisko możemy określać w rozmaitych aspektach. Możemy też o nim mówić bez odnoszenia go do kogokolwiek. Wówczas ujmujemy je jako "wyodrębniony i samoistny układ stosunków, rzeczy, zjawisk, stanów i procesów"¹. Terminem "środowisko" oznaczamy też krąg osób, rzeczy, stosunków otaczających człowieka w jego życiu indywidualnym i zbiorowym². Spotykamy się również z określeniem środowiska jako "zespołu warunków, wśród których bytuje jednostka, i czynników kształtujących jej osobowość, oddziałujących stale lub przez dłuższy czas"³.

"Środowisko określone jako społeczne jest to zespół czynników rzeczowych i osobowych, powstałych w wyniku współżycia społecznego ludzi; wywiera ono decydujący wpływ na kształtowanie się osobowości człowieka"⁴. W. Okoń przez środowisko społeczne rozumie "względnie stały układ

jednostek, grup oraz innych zbiorowości ludzkich wywołujących aktywność osobnika i wywierających wpływ na jego zachowanie"⁵.

W niniejszej pracy będziemy się też posługiwać pojęciem środowiska domowego, określanego "pochodzeniem społecznym, przez które rozumiana jest atmosfera kulturalna rodziny, zależna przede wszystkim od wykształcenia rodziców oraz wykonywanego przez nich zawodu.

Wśród różnych określeń i podziałów "środowiska" największe znaczenie ma dla nas "środowisko wychowawcze". Analizowane jest ono w aspekcie funkcjonalnym, rozpatruje się jego rolę i udział w wychowaniu człowieka. Choć nie ma zgodności w jego określaniu i stosuje się odmienne kryteria przy odróżnianiu środowiska wychowawczego od środowiska w ogóle, to jednak wszystkie definicje podkreślają złożoność jego struktury. Wszystkie też zwracają uwagę, że jest to swoisty układ czynników wywierających na wychowanka określony wpływ⁶.

Tym, co pozwala odróżnić środowisko wychowawcze od środowiska w ogóle, są skutki wychowania, pozostawiające w psychice wychowanka pewne ślady. Nie ma tu większego znaczenia kwestia, czy wpływy te są zorganizowane i intencjonalne, czy tylko okazjonalne i przypadkowe⁷.

Podziału środowiska wychowawczego dokonuje się na podstawie różnych kryteriów. Najbardziej tradycyjny jest podział, który opiera się na rozwoju bodźców środowiskowych, oddziałujących na jednostkę. Wyróżnia się więc środowisko naturalne, społeczne i kulturowe⁸. Pod względem wychowawczym nie można ich traktować oddzielnie, gdyż zachodzą między nimi liczne związki i wzajemne zależności. Jednak każde z nich wywiera właściwy sobie wpływ na psychikę, osobowość i aktywność jednostek w nim wychowywanych. Środowisko samo przez się nie wyznacza granic wychowania ani jego skutków, ale stanowi warunki i okoliczności, które należy uwzględnić w wychowywaniu. Między środowiskiem a wychowaniem i

jego skutkami istnieją zależności typu warunkowego, a nie przyczynowo-skutkowego. Środowisko stanowi zespół zewnętrznych uwarunkowań, w jakich przebiega rozwój i wychowanie jednostki. One określają zasięg i charakter działalności wychowawczej⁹. Na dziecko oddziałują równocześnie różne środowiska wychowawcze. Ich wpływ zmienia się wraz z jego wiekiem. Również siła wpływu zmienia się w ciągu życia jednostki. Także różny jest czas ich oddziaływania¹⁰.

Ze względu na typ więzi społecznych środowisko wychowawcze dzieli się na: naturalne - oparte na pokrewieństwie lub więzach bezpośrednich, spontanicznych /np. rodzina, grupa rówieśnicza/, oraz intencjonalne - tworzone dla realizacji określonych celów. Wśród nich wyróżnia się instytucje wychowania pośredniego, takie jak np. służba zdrowia, środki masowej informacji, oraz instytucje wychowania bezpośredniego, takie jak np. żłobki, przedszkola, szkoły, internaty, świetlice, domy kultury, w naszym zaś przypadku szczególnie nas interesujące - domy dziecka.

2. DOM DZIECKA

W statucie dom dziecka określany jest jako instytucja wychowawcza, przeznaczona dla dzieci i młodzieży w wieku 3-16 lat, pozostających bez opieki rodziny. Próba zdefiniowania pojęcia "dom dziecka" podjęta została również przez Z. Woźniacką, która mówi, że "dom dziecka stanowi w systemie wychowania i oświaty instytucjonalną formę opieki, zbiorowego wychowania dzieci i młodzieży pozbawionych opieki własnej rodziny. Forma ta jest stosowana wówczas, gdy dla rozwiązania sytuacji dziecka okazuje się niewystarczające zapewnienie mu stałej lub okresowej pomocy materialnej, opiekuńczo-wychowawczej w szkole, w świetlicy, w półinternacie, gdy nie jest również możliwe umieszczenie go w rodzinie zastępczej ani w rodzinnym domu dziecka¹¹.

Dom dziecka jest więc placówką zastępującą stale lub przez dłuższy okres czasu dom rodzicielski w jego podstawowej funkcji - zabezpieczenia wszechstronnej opieki i wychowania oraz przygotowania dziecka do samodzielnego życia¹².

W. Okoń traktuje dom dziecka jako "internatowy zakład wychowania dla dzieci i młodzieży w wieku 3-18 lat pozbawionych opieki rodzicielskiej". Zadaniem domu dziecka jest zastąpienie wychowankom domu rodzinnego, pełnienie funkcji opiekuńczej i wychowawczej, umożliwienie wychowankom wypełnienia obowiązku szkolnego i zdobycia zawodu, przygotowanie ich do samodzielnego życia¹³.

J. Mały jest zdania, że dzisiejsze domy dziecka spełniają praktycznie funkcje zakładów wychowawczych. Taki profil domów dziecka budzi jego sprzeciw. Według jego opinii, "domy dziecka nie mogą być tylko workiem, do którego wpycha się wszystkich niedostosowanych do istniejącego systemu oświaty i wychowania. Muszą być zakładami z prawdziwego zdarzenia"¹⁴.

Również J. Konopnicki zaprzecza rozumieniu terminu "dom dziecka" jako zakładu wychowawczego. Do zakładów takich zalicza on jedynie te instytucje, które zawierają to określenie w swej nazwie, oraz "poprawczaki"¹⁵.

Pojęcie domu dziecka u większości pedagogów wiąże się z opieką, którą zapewnia dzieciom ta instytucja, z czym równolegle przebiega proces wychowania, co służy organizowaniu i usamodzielnianiu jednostek pozostających pod jego opieką¹⁶.

Dom dziecka, przejmując obowiązki rodziców, ma zapewnić dzieciom całkowitą opiekę i wychowanie, ma stworzyć warunki dla wielostronnego rozwoju ich osobowości, stosownie do możliwości i zainteresowań dzieci, a także przygotować je do życia społecznego, pracy zawodowej, uczestnictwa w kulturze. Jest on historycznie ukształtowaną, posiadającą bogate tradycję formą opieki nad dzieckiem ... jest to określone środowisko opiekuńczo-wychowawcze dla dzieci i młodzieży nie posiadających pełnowartościowych rodzin własnych¹⁷.

Domy dziecka to placówki, w których organy opiekuńcze przejmują na siebie pełną odpowiedzialność za rozwój i wychowanie dziecka, rozwiązując tym samym sytuację związaną z opuszczeniem i osieroceniem dziecka /sieroctwo naturalne lub społeczne/, spowodowaną niezdolnością rodziny do zapewnienia dziecku podstawowych warunków rozwoju i wychowania wskutek rozkładu moralnego rodziny, choroby rodziców lub innych przypadków losowych¹⁸.

We wszystkich podanych wyżej definicjach "domu dziecka", na pierwsze miejsce, bez względu na różnice w sformułowaniach słownych, wysuwają się trzy zasadnicze obowiązki tych placówek w stosunku do swych podopiecznych:

- 1/ zapewnienie wychowankom pełnego rozwoju fizycznego i umysłowego,
- 2/ wychowanie ich na pełnowartościowych członków społeczeństwa,
- 3/ zastąpienie im w jakiejś mierze domu rodzinnego.

3. CEL PRACY I CHARAKTERYSTYKA BADANEJ GRUPY

W niniejszym artykule postawiono sobie zasadnicze pytanie: czy dom dziecka może spełnić ostatni z wyżej wymienionych postulatów w określonym zakresie, a mianowicie w kształtowaniu dążeń i planów życiowych swoich wychowanków? Dążenia te mogą być pozytywne i pożądane - i wtedy należy je umacniać, wzbogacać i rozszerzać. Mogą też być negatywne, niepożądane - i wtedy trzeba je korygować, ustawiać w kierunku pozytywnym, podsuwać nowe, ciekawe i pożyteczne z punktu widzenia oddziaływań pedagogicznych.

Celem prezentowanych badań jest więc:

- uzyskanie odpowiedzi na pytanie: "Czy istnieją /a jeśli tak, to jakie/ rozbieżności w dążeniach i planach życiowych wychowanków domów dziecka a młodzieżą wychowywaną w rodzinach pełnych?",

- porównanie wyobrażeń młodzieży wychowywanej w środowisku rodzinnym i wychowanków domu dziecka o ich przyszłej rodzinie i własnym miejscu w społeczeństwie.

Badanie prowadzone było w latach 1981-1984 w miastach wojewódzkich i małych miastach południowej Polski. Objęto nimi 240 osób, w tym 120 /60 z miast wojewódzkich i 60 z małych miast/ wychowanków domów dziecka uczęszczających do klas VII i VIII szkoły podstawowej i do klas I szkół ponadpodstawowych oraz taką samą ilość /60 z miast wojewódzkich i 60 z miast małych/ ich szkolnych kolegów z rodzin pełnych.

W doborze badanej grupy ograniczono się do młodzieży pochodzenia inteligenckiego i robotniczego. Młodzieży pochodzenia chłopskiego w tych środowiskach było bardzo mało, dlatego ją wyeliminowano. Pochodzenie społeczne badanej populacji przedstawiają tabele 1-4.

Tabela 1

Pochodzenie społeczne dzieci mieszkających w rodzinach w mieście wojewódzkim

Płeć	Pochodzenie inteligenckie		Pochodzenie robotnicze		Suma	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Chłopcy	20	33,3	6	10	26	43,3
Dziewczęta	18	30	16	26,7	34	56,7
Razem	38	63,3	22	36,7	60	100

Tabela 2

Pochodzenie społeczne dzieci mieszkających w domach dziecka w mieście wojewódzkim

Płeć	Pochodzenie inteligenckie		Pochodzenie robotnicze		Suma	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Chłopcy	16	26,7	24	40	40	66,7
Dziewczęta	6	10	14	23,3	20	33,3
Razem	22	36,7	38	63,3	60	100

Tabela 3

Pochodzenie społeczne dzieci mieszkających w rodzinach
w małym mieście

Płeć	Pochodzenie inteligenckie		Pochodzenie robotnicze		Suma	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Chłopcy	10	16,6	14	23,4	24	40
Dziewczęta	16	26,7	20	33,3	36	60
Razem	26	43,3	34	56,7	60	100

Tabela 4

Pochodzenie społeczne dzieci mieszkających w domach dziecka
w małym mieście

Płeć	Pochodzenie inteligenckie		Pochodzenie robotnicze		Suma	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Chłopcy	6	10	10	16,6	16	26,7
Dziewczęta	9	15	35	58,4	44	73,3
Razem	15	25	45	75	60	100

W badaniach posłużono się ankietą, wywiadem, rozmową, dokumentacją oraz wypracowaniami szkolnymi na odpowiednie tematy. Z powodu ograniczonej ilości miejsca rezygnuje się z dokładnego opisu przebiegu badań, aby móc dłużej zatrzymać się na analizie dążeń i planów życiowych oraz lepiej przedstawić ich wyniki.

4. POJĘCIE DĄŻEŃ I PLANÓW ŻYCIOWYCH

Patrząc retrospektywnie na własne życie, każdy człowiek uświadamia sobie, ile miał kiedyś planów i zamierzeń. Jedne z nich były realne, mocno ustawione w naszej psychi-

ce - i te chciało się za wszelką cenę, bardziej lub mniej świadomie zrealizować, inne były dość mgliste i z czasem uleciały z naszej pamięci. Ważne dla życia osobistego człowieka i dla kontaktów interpersonalnych są te pierwsze, gdyż bardzo często stają się one jednym z ważnych motywów ludzkiego działania. Nazywa się je aspiracjami, a określa jako zamierzenia, pragnienia, życzenia dotyczące wyników własnego działania lub osiągnięcia za jego pośrednictwem pożądaných stanów satysfakcjonujących danego osobnika oraz spełniających dlań funkcje nagrody¹⁹. Można podać ich związaną definicję, według której aspiracje to "ogół pragnień i dążeń dotyczących osobistej przyszłości jednostek"²⁰. Aspiracje to też "w miarę trwałe i względnie silne życzenia jednostki, dotyczące właściwości lub stanów, jakimi ma się charakteryzować jej życie w przyszłości, oraz efektów, jakie w tym życiu będzie chciała uzyskać"²¹.

W niniejszym opracowaniu najbardziej adekwatne okażą się szczególnie dwie definicje: M. Łoś i W. Łukaszewskiego. Według tego ostatniego aspiracje to idealne rezultaty działania uświadamiane przez podmiot w formie pragnień i stanowiące składnik "ja idealnego"²². Łączy się ta definicja z określeniem aspiracji przez M. Łoś, która pojmuje je jako zespół dążeń wyznaczanych przez hierarchię celów, akceptowanych przez jednostkę i uznawanych przez nią jako istotne i ważne. Decydują one o jej planach życiowych²³, będących konkretyzacją aspiracji i ich korektę. Plany życiowe to antycypowana przez młodzież jej własna sytuacja życiowa w pierwszym okresie pełnienia przez nią ról społecznych²⁴. Są to wyobrażenia związane z jej życiem osobistym, rodzinnym, z jej dniem powszednim za kilkanaście lat. Są one węższe w stosunku do perspektyw życiowych, przez które rozumie się "widoki na przyszłość z pozycji obiektywnych warunków życia i subiektywnych elementów osobowości jednostki"²⁵, której aspiracje kształtują się w zależności od wyżej określonych perspektyw. Wśród aspiracji przejawianych przez

przedstawiciele różnych populacji, szczególnie ważne znaczenie posiada poznanie aspiracji młodzieży. W okresie dorastania i w wieku młodzieńczym pojawiają się i rozwijają określone aspiracje; od ich treści oraz poziomu zależy w dużym stopniu przebieg rozwoju społecznego oraz procesu socjalizacji dorastającej młodzieży, jej aktywny udział w różnych formach działania, doznawane w nim sukcesy i niepowodzenia.

Aspiracje młodzieży mogą dotyczyć zarówno osobistych, jak też społecznych celów działania. Badania nad nimi zapoczątkowała J. Joteyko w 1922 r. Ich wyniki opracowali F. Felhorska i S. Studencki w 1930 r. i ogłosili w pracy pt. "Plany i marzenia młodzieży o przyszłości"²⁶. Od czasów J. Joteyko badania w tej dziedzinie są prowadzone przez licznych psychologów, socjologów i pedagogów. W ostatnich dziesiątkach lat problemowi temu poświęcili swoje prace, między innymi, oprócz wyżej wymienionych także Z. Kesel²⁷, F.Z. Kwieciński²⁸.

Aspiracje należą do składników osobowości kształtujących się w zależności od wpływu środowiska społecznego oraz całokształtu warunków życia. Dlatego też w ich skład wchodzi zarówno czynniki subiektywne, jak i obiektywne. Do tych ostatnich można zaliczyć takie czynniki, jak: warunki społeczno-historyczne, w których uczeń wzrasta, pozycja społeczna, kulturalna i moralna najbliższego otoczenia oraz jego tradycje, atmosfera wychowawcza, stosunki wewnątrz rodziny, kontakty ucznia z otaczającą go społecznością, baza materialna szkoły, zapotrzebowanie danego terenu, kwalifikacje nauczycieli, poziom poinformowania uczniów o możliwościach dalszego kształcenia.

Czynnikiem subiektywnym są elementy osobowości danej jednostki. Powstają i rozwijają się one w toku jej socjalizacji. Duży wpływ na ich kształtowanie się mają, między innymi, podstawowe braki w zakresie opieki nad dzieckiem, wpływające na jego rozwój psychiczny i determinujące jego postawy uczuciowe i społeczne.

Do czynników determinujących aspiracje zalicza się także sukcesy, niepowodzenia życiowe, funkcje samooceny oraz procesy motywacji²⁹.

Jako kryteria podziału aspiracji przyjmuje się:

- a/ ich poziom: wysoki, przeciętny, niski;
- b/ czas aktualizacji, czyli zamierzenia realizowane w bliskiej przyszłości i perspektywiczne;
- c/ ze względu na treść: szkolne, zawodowe, samokształcenia, dotyczące rodziny.

Do centralnych aspiracji młodzieży Z. Skorny³⁰ zalicza:

- dążenia do zdobycia wykształcenia,
- dążenia do zdobycia zawodu,
- dążenia do założenia rodziny,
- dążenia do uzyskania uznania w środowisku,
- dążenia do zapewnienia sobie materialnych warunków bytu.

S. Antosik³¹ spośród różnego rodzaju aspiracji wyodrębnił aspiracje szkolne i dzieli je na 3 grupy:

- niskie - wybór zawodu bezpośrednio po szkole podstawowej lub poprzez szkołę zasadniczą,
- średnie - średnia szkoła zawodowa, a po niej podjęcie pracy,
- wyższe - liceum ogólnokształcące, potem studia lub szkoła pomaturalna.

Wszystkie te grupy w końcowym etapie prowadzą do zdobycia mniej lub bardziej określonego zawodu. Sfera zawodowa stanowi jedną z najistotniejszych dziedzin życia człowieka. Wykonywany zawód ma zasadnicze znaczenie dla formowanych wartości, wykraczających znacznie poza sferę zawodową, tworzy system wartości człowieka. Wybór przyszłej szkoły, a poprzednio zawodu, jest przejawem aspiracji i dążeń życiowych, w których ujawniają się uznane wartości i zogniskowane wokół nich postawy.

Wśród wielu psychologów panuje pogląd, że we wczesnym okresie życia /15 lat/ zainteresowania i aspiracje ulegają zmianie. Ich stabilizacja następuje dopiero później. Niemniej jednak należy podkreślić, że decyzje podjęte w tym właśnie wieku mają określone konsekwencje, łączą się z podjęciem decyzji w zakresie wyboru dalszej edukacji, co może także sprzyjać refleksjom nad swoimi późniejszymi losami. Decydując się na określony kierunek nauki i zdobycie odpowiedniego zawodu, dysponują już pewnymi wyobrażeniami co do przyszłego statusu materialnego, w jakim przyjdzie im żyć, uczestnictwa w kulturze, życiu społecznym, a nawet wizji życia prywatnego.

5. WYNIKI BADAŃ I WNIOSKI

Wybór szkoły ponadpodstawowej

Za jeden ze wskaźników aspiracji życiowych młodzieży przyjęto w prezentowanych badaniach wybór szkoły ponadpodstawowej. Ze względu na konieczność wielokrotnego zestawienia ze sobą kilku grup młodzieży, uznano za wskazane zastosować dla ich oznakowania następujące symbole:

młodzież mieszkająca w mieście wojewódzkim	- W
młodzież mieszkająca w małym mieście	- P
młodzież przebywająca w środowisku rodzinnym	- R
młodzież przebywająca w domach dziecka	- D
młodzież pochodzenia inteligenckiego	- I
młodzież pochodzenia robotniczego	- A
chłopcy	- ch
dziewczeta	- dz

Celem uniknięcia mnożenia symboli i aby nie utrudniać ich odczytania, poszczególne grupy będą oznakowane trzema literami:

młodzież mieszkająca w mieście wojewódzkim:	
w rodzinie, pochodzenia inteligenckiego	- WRI

- w rodzinie, pochodzenia robotniczego - WRA
- w domu dziecka, pochodzenia inteligenckiego - WDI
- w domu dziecka, pochodzenia robotniczego - WDA
- młodzież mieszkająca w małym mieście:
- w rodzinie, pochodzenia inteligenckiego - PRI
- w rodzinie, pochodzenia robotniczego - PRA
- w domu dziecka, pochodzenia inteligenckiego - PDI
- w domu dziecka, pochodzenia robotniczego - PDA

Symbole "ch" i "dz" będzie się podawać dodatkowo tylko tam, gdzie będzie się omawiać poszczególne wybory ze względu na płeć.

Wybór przez badanych szkoły ponadpodstawowej przedstawiają tabele 5 - 8.

Tabela 5

Rodzaje szkół wybieranych przez młodzież WRI i WRA

Płeć	Po- chodz. społ.	Liceum o- gólnokszt.		Średnia szk zawodowa		Zasadnicza szk. zawo- dowa		Suma	
		ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
ch	I	16	26,7	2	3,3	2	3,3	20	33,3
ch	A	-	-	4	6,7	2	3,3	6	10
dz	I	12	20	6	10	-	-	18	30
dz	A	6	10	6	10	4	6,7	16	26,7
Razem		34	56,7	18	30	8	13,3	60	100

Tabela 6

Rodzaje szkół wybieranych przez młodzież PRI i PRA

Płeć	Po- chodz. społ.	Liceum o- gólnokszt.		Średnia szk. zawo- dowa		Zasadnicza szk. zawo- dowa		Suma	
		ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
ch	I	2	3,3	6	10	2	3,3	10	16,6
	A	-	-	6	10	8	13,4	14	13,4
dz	I	8	13,4	8	13,4	-	-	16	26,7
	A	6	10	12	20	2	3,3	20	33,3
Razem		16	26,7	32	53,3	12	20	60	100

Tabela 7

Rodzaje szkół wybieranych przez młodzież WOI i WOA

Płeć	Po- chodz. społ.	Liceum o- gólnokszt.		Średnia szk. zawo- dowa		Zasadnicza szk. zawo- dowa		Suma	
		ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
ch	I	2	3,3	10	16,6	4	6,6	16	26,6
	A	1	1,6	6	10	17	28,3	24	40
dz	I	1	1,6	2	3,3	3	5	6	10
	A	1	1,6	11	18,3	2	3,3	14	23,4
Razem		5	8,4	29	48,2	26	43,3	60	100

Tabela 8

Rodzaje szkół wybieranych przez młodzież PDI i PDA

Płeć	Po- chodz. społ.	Liceum o- gólnoksz. t.		Średnia szk.zawo- dowa		Zasadnicza szk. zawo- dowa		Suma	
		ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
ch	I	-	-	2	3,3	4	6,6	6	10
	A	-	-	4	6,6	6	10	10	16,6
dz	I	2	3,3	2	3,3	5	8,3	9	15
	A	3	5	14	23,4	18	30	35	58,3
Razem		5	8,3	22	36,6	33	55	60	100

Analizując tabele 5 - 8 stwierdzamy, że proporcje procentowe wyborów kształtują się bardzo wyraźnie niekorzystnie po stronie wychowanków domów dziecka, i to zarówno w miastach wojewódzkich, jak i w małych miastach. W miastach wojewódzkich młodzież z grup WRI i WRA - wybiera licea ogólnokształcące w 56,7 %, zaś średnie szkoły zawodowe - w 30 %, co stanowi razem 86,7 %. Natomiast w tych samych miastach młodzież z domów dziecka /WDI i WDA/ wybiera licea ogólnokształcące tylko w 8,4 %, a średnie szkoły zawodowe - w 48,2 %, co razem daje 56,6 %. Na podstawie tych obliczeń ustalamy, że w dużych miastach /W/ do liceów ogólnokształcących i średnich szkół zawodowych młodzież z domów dziecka zamierza pójść w 56,6%. Różnica procentowa w stosunku do młodzieży R, wybierającej się tam w 86,7 %, stanowi 30,1 % na niekorzyść młodzieży D.

Młodzież z grup PRI i PRA chce uczęszczać do liceów ogólnokształcących w 26,7 %, a do średnich szkół zawodowych w 53,4 %, czyli razem 80,1 % młodzieży tych grup myśli o kontynuowaniu nauki w szkołach, które bezpośrednio umożliwiają start do szkół wyższych. Młodzież PDI i PDA wybrałaby

licea ogólnokształcące w 5 %; za pójściem do średniej szkoły zawodowej wypowiada się 36,6 %. Czyli razem młodzież PDI i PDA chciałaby uczęszczać do szkół średnich w 41,6 %, co daje o 38,5 % mniej niż z PRI i PRA.

Zasadnicze szkoły zawodowe, po ukończeniu których przeważnie podejmuje się pracę, młodzież z grup WRI i WRA wybierze zaledwie w 13,3 %, a WDI i WDA - aż w 43,3 %. Z grup PRI i PRA do zasadniczych szkół zawodowych chce iść 20 %, a z grup PDI i PDA aż 55 %.

Na podstawie przytoczonego powyżej zestawienia wnioskujemy, że globalnie biorąc młodzież z domów dziecka - bez względu na pochodzenie społeczne i wielkość miejscowości, w której mieszka - ma o wiele niższe aspiracje co do podjęcia nauki w szkole dającej wyższy stopień wykształcenia ogólnego i zawodowego, niż jej rówieśnicy z tych samych środowisk, wychowujący się w domach rodzinnych.

Przeprowadzone rozmowy kierowane pozwalają uchwycić zasadnicze motywy niechęci do dalszego podejmowania nauki w szkole średniej przez wychowanków domów dziecka. Większość rozmówców bała się egzaminu wstępnego do szkoły średniej, nie wierzyła w jego pozytywny rezultat. Znaczna też część oznajmiała wprost, że nie lubi się uczyć, czuje wstręt do książki, nauka ją nuży, bo nie ma do niej zdolności. Podobne motywy wysuwają nieraz absolwenci wiejskich szkół podstawowych³². Jest to zjawisko bardzo smutne, gdyż "wyższy stopień wykształcenia człowieka sprzyja utrwalaniu się przekonań o ważności i potrzebie aktywności oświatowej i kulturalnej. Ludzie wykształceni są znacznie częściej przekonani o potrzebie uczestnictwa kulturalnego niż pozostali"³³. Można niestety na tej podstawie wnioskować, że w przyszłości aspiracje oświatowe i kulturalne wychowanków domów dziecka będą niższe od reszty społeczeństwa.

Źródło inspiracji wyboru szkoły ponadpodstawowej

Omawiając wybór szkoły ponadpodstawowej przez wychowanków domów dziecka, należy zastanowić się nad tym, jakie są jego inspiracje. Dla jaśniejszego obrazu za wskazane uznano przyjęcie w badaniach zestawienie ich z takimi samymi inspiracjami u młodzieży wychowującej się w rodzinach, co ilustruje tabela 9.

Analizując dane z tabeli 9 spostrzegamy, że globalnie pierwsze miejsce zajmuje porada nauczycieli lub wychowawców /30 % z całości badanych, czyli 240 osób/. Równocześnie w tej rubryce na najwyższym miejscu znaleźli się wychowankowie domów dziecka: WD w 40 % swej grupy i PD aż w 53 %, podczas gdy WR - w 10 %, a PR - w 16,6 %. Taka rozpiętość procentowa świadczy o dużym zaangażowaniu się wychowawców domów dziecka w poradnictwo wyboru szkoły. Na drugim miejscu znalazły się własne zainteresowania: WD 23,3 % + PD 30 % = 53,3 %. Tylko nieznacznie wychowanków domów dziecka przewyższa tu młodzież z domów rodzinnych, bo jedynie o 1,7 %, /WR 28,8 % + PR 26,7 % = 55 %/. Tak bardzo zbliżone do siebie procenty tych grup są odbiciem dużego poszanowania przez wychowawców domów dziecka własnych zainteresowań ich podopiecznych w tak istotnej dla każdego człowieka sprawie, jak wybór szkoły ponadpodstawowej, a co za tym idzie, ukierunkowanie całego zawodowego życia człowieka. Pozytywnie o pracy wychowawczej domów dziecka świadczy też rubryka 4, która jest wskaźnikiem rzetelności wychowawców domów dziecka, nie polegających jedynie na własnych obserwacjach i sądach, ale wysyłających dzieci do poradni wychowawczo-zawodowych, z których porad skorzystało 20 % grupy WD, a 6,6 % PD. W tej ostatniej grupie posłużono się też Informatorem, wykorzystanym w 6,6 %. W bardzo małym procencie o wyborze szkoły ponadpodstawowej przez młodzież z grupy WD i PD decydują życzenia rodziców /3,3 %/ oraz tradycje rodzinne również /3,3 %/, podczas gdy w grupie WR na te pozycje przypa-

Tabela 9

Źródło inspiracji wyboru szkoły ponadpodstawowej

1	2		3		4		5		6		7		8	
	Życzenia rodziców		Tradycje rodzinne		Porada nauczyciela lub wychowawcy		Wskaźnik poradni wych. zawod.		"Informator"		Własne zainteresowania		Suma	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Środowisko wychowawcze	15	25	2	3,3	6	10	6	10	14	23,3	17	28,3	60	100
Rodzina w mieście woj. /WR/	2	3,3	-	-	24	40	12	20	8	13,3	14	23,3	60	100
Dom dziecka w mieście f woj. /WD/	18	30	4	6,6	10	16,6	-	-	12	20	16	27,7	60	100
Rodzina w mieście małym /PR/	-	-	2	3,3	32	53,4	4	6,6	4	6,6	18	30	60	100
Dom dziecka w mieście małym /PD/	35	-	8	-	72	-	22	-	38	-	65	-	240	-
Razem	-	14,4	-	3,3	-	30	-	3,1	-	15,7	-	26,6	-	100

da 28,3 % (25 % + 3,3 %), zaś w PR 36,6 % (30 % + 6,6 %).

Powyższe zestawienia są najlepszym wskaźnikiem, że aspiracje wychowanków domów dziecka są zgodne z ich faktycznymi możliwościami, są kształtowane na dobrym wychowawczo podłożu, bowiem we współczesnej pedagogice "wychowanie ma spełniać równocześnie cele aktualne i przyszłościowe. To właśnie wychowanie dla teraźniejszości i przyszłości zarazem ma być tym procesem, który będzie przygotowywał ludzi do tego, aby już teraz potrafili przewidywać i planować przyszłość. Chociaż idzie tutaj również o to, aby wychowanie umożliwiała ludziom spełnianie aktualnych zadań, stawianych im przez rozwój cywilizacji, ażeby przez ich wypełnianie w różnych dziedzinach swej aktywności mogli realizować indywidualne pragnienia, aspiracje, zainteresowania i plany, aby znajdowali przy tym zadowolenie i szczęście"³⁴.

Stosunek badanej młodzieży do studiów wyższych.

Plany życiowe młodzieży, a wraz z nimi i aspiracje szkolne nie zawsze ograniczają się do wyboru szkoły ponadpodstawowej. Mogą być one perspektywistyczne i sięgać aż po studia wyższe - dlatego więc, aby lepiej poznać dążenia i plany życiowe młodzieży z domów dziecka, przeprowadzono komparatywne badania na ten temat; ich wyniki ilustrują tabele szczegółowe 10-13 i tabela zbiorowa 14.

Ludzie zainteresowani bliżej rekrutacją młodzieży na studia wyższe i studiujący to zjawisko, niemal z roku na rok muszą zmieniać swoje zdanie w tej kwestii. Granice wyborów przesuwają się stale, chociaż raz bardziej, a drugi raz mniej widocznie. Konkretne zestawienia liczbowe bywają często dużą niespodzianką. Spotyka ona nas już przy analizie tabeli 10, bowiem pod względem wielkości procentowej na pierwsze miejsce /20 %/ wysuwa się grupa niezdecydowa-

Tabela 10

Stosunek młodzieży WRIA do studiów wyższych

1 Płeć	2 Po- chodz. społ.	3 Zdecydowa- nie chce studiować		4 Zdecydowa- nie nie chce stu- diować		5 Jest nie- zdecydowa- na		6 Suma	
		ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
ch	I	10	16,7	2	3,3	8	13,3	20	33,3
	A	-	-	6	10	-	-	6	10
dz	I	6	10	-	-	12	20	18	30
	A	-	-	6	10	10	16,7	16	26,7
Razem		16	26,7	14	23,4	30	50	60	100

Tabela 11

Stosunek młodzieży WDIA do studiów wyższych

1 Płeć	2 Po- chodz. społ.	3 Zdecydowa- nie chce studiować		4 Zdecydowa- nie nie chce stu- diować		5 Jest nie- zdecydowa- ny		6 Suma	
		ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
ch	I	6	10	7	11,6	3	5	16	26,6
	A	3	5	13	21,6	8	13,4	24	40
dz	I	1	1,6	3	5	2	3,3	6	10
	A	1	1,6	9	15	4	6,6	14	23,4
Razem		11	18,2	32	53,2	17	28,3	60	100

Tabela 12

Stosunek młodzieży PRIA do studiów wyższych

1 Płeć	2 Po- chodz. społ.	3 Zdecydowa- nie chce studiować		4 Zdecydowa- nie nie chce stu- diować		5 Jest nie- zdecydowa- na		6 Suma	
		ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
ch	I	-	-	8	13,3	6	10	14	23,3
	A	-	-	2	3,3	8	13,3	10	16,7
dz	I	4	6,7	-	-	12	20	16	26,7
	A	6	10	-	-	14	23,3	20	33,3
Razem		10	16,7	10	16,6	40	66,6	60	100

Tabela 13

Stosunek młodzieży PDIA do studiów wyższych

1 Płeć	2 Po- chodz. społ.	3 Zdecydowa- nie chce studiować		4 Zdecydowa- nie nie chce stu- diować		5 Jest nie- zdecydowa- na		6 Suma	
		ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
ch	I	-	-	4	6,6	2	3,3	6	10
	A	1	1,6	8	13,4	1	1,6	10	16,6
dz	I	1	1,6	6	10	2	3,3	9	15
	A	3	5	22	36,6	10	16,7	35	58,3
Razem		5	8,2	40	66,6	15	24,9	60	100

Tabela 14

Stosunek wszystkich badanych grup do studiów wyższych

1 Środowisko wychowawcze	2 Zdecydowa- nie chce studiować		3 Zdecydowa- nie nie chce stu- diować		4 Jest nie- zdedydowa- na		5 Suma	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
WR	16	26,7	14	23,3	30	50	60	100
PR	10	16,7	10	16,6	40	66,6	60	100
WD	11	18,2	32	53,2	17	28,3	60	100
PD	5	8,2	40	66,6	15	24,9	60	100
Razem	42	-	96	-	102	-	240	-
% całości badanych	-	17,5	-	40	-	42	-	100

nych grupa WRI dz. Jedno z drugich miejsc /16,7%/ znajduje się w tej samej rubryce, a "zdobyły" je WRA dz. Na szczęście ten ostatni procent równoważy /też 16,7%/ WRI ch w rubryce 2 "zdecydowanie chce studiować". Ale ostatnia grupa ma 13,3% w rubryce omawianej poprzednio, tj. wśród niezdecydowanych. W tabeli 12 niezdecydowanych jest najwięcej: wśród dziewcząt pochodzenia robotniczego /PRA dz/ aż w 23,3%; tuż za nimi znajdują się dziewczęta pochodzenia inteligenckiego /PRI dz/ w 20%, zaś trochę dalej /13,3%/ chłopcy pochodzenia robotniczego. Ich niezdecydowanie równoważą chłopcy pochodzenia inteligenckiego /też 13,3%, którzy zdecydowanie nie chcą studiować. Rubryka ta jest charakterystyczna dla obu grup młodzieży z domów dziecka /tabela 11-13/. Wszystkie podgrupy zdobywają tutaj swoje pierwsze miejsca. Wymieńmy je kolejno wg wysokości procentowej:

PDA dz - 36 %, WDA ch - 21,6 %, WDA dz - 15 %, PDA ch - 13,4 %.

WDI ch - 11,6 %, PDI dz - 10 %, PDI ch - 6,6 %, WDI dz - 5 %.

Zwróćmy uwagę na fakt, że wychowankowie domów dziecka, bez względu na pochodzenie społeczne, płeć i miasto, w którym aktualnie mieszkają, w większości nie chcą studiować, a pierwsze cztery miejsca zajmuje tu młodzież pochodzenia robotniczego /A/. Każda z podgrup D swoje kolejne drugie miejsce znalazła w rubryce niezdecydowanych. Z domów dziecka studiować chce jedynie 10 % z grupy WDI ch, po 5 % WDA ch i PDA dz, a pozostali tylko po 1,6 % w każdej podgrupie.

Reasumując wyniki tego działu badań /tabela 14/, stwierdzamy, że wychowankowie domów dziecka swoich planów życiowych, z bardzo małymi wyjątkami, nie wiążą z ukończeniem studiów wyższych. W obu grupach WD i PD tylko 26,4 % młodzieży zdecydowanie chce studiować, podczas gdy w takich samych ilościowo grupach WR i PR przypada 43,4 %. Wychowankowie domów dziecka są najczęściej zdecydowani nie podejmować studiów /WD-53,2 %, PD-66,6 %/. Potwierdzają się w ten sposób wyniki naszych badań z poprzednich rozdziałów. Nie tutaj widocznie koncentrują się aspiracje życiowe młodzieży z domów dziecka. Trzeba ich więc szukać na innej płaszczyźnie życiowej.

Ocena różnych zawodów dokonana przez badanych

Powiedziano powyżej, że wybór szkoły ponadpodstawowej jest w znacznym stopniu wskaźnikiem wyboru przyszłego zawodu. Postaramy się zbadać, jak te wartości ze sobą korelują. Przejdziemy do prześledzenia listy zawodów, które ta młodzież ceni i w których chciałaby ewentualnie pracować; dopomoże nam w tym tabela 15.

Wynika z niej, że na pierwszym miejscu w ocenie dokonanej przez badanych znalazł się zawód nauczyciela, osiągając 11,2 % wszystkich wypowiedzi. Obie grupy młodzieżowe R i D mieszkające w W w jednakowym stopniu, bo w 8,2 %,

Tabela 15

Zawody wysoko cenione przez młodzież z różnych środowisk

Zawód	Młodzież wychowywana w rodzinie R				Młodzież wychowywana w domach dziecka D				Suma całości		Kolejność miejsca
	w mieście woj. W		w mieście małym P		w mieście woj. W		w mieście małym P				
	l.	%	l.	%	l.	%	l.	%	l.	%	
Nauczyciel	5	8,2	10	16,7	5	8,2	7	11,6	27	11,2	I
Lekarz	11	18,2	4	6,6	4	6,6	3	5	22	9,1	II
Elektryk	6	10	6	10	5	8,2	3	5	20	8,3	III
Ekonomista	-	-	8	13,4	6	10	-	-	14	5,8	IV
Pielęgniarka	2	3,3	2	3,3	-	-	7	11,6	11	4,6	V
Wszystkie inne zawody	5	8,2	3	5	2	3,3	1	1,6	11	4,6	V
Mechanik samochod.	4	6,6	-	-	5	8,2	-	-	9	3,7	VI
Kierowca samochod.	-	-	4	6,6	4	6,6	-	-	8	3,3	VII
Cukiernik	3	5	-	-	-	-	4	6,6	7	2,9	VIII
Leśnik	-	-	6	10	-	-	-	-	6	2,5	IX
Ekspedientka	-	-	-	-	5	8,2	-	-	5	2,1	X
Fryzjer	-	-	-	-	-	-	5	8,2	5	2,1	X
Kelner	-	-	-	-	-	-	5	8,2	5	2,1	X
Krawcowa	-	-	-	-	-	-	5	8,2	5	2,1	X
Lotnik	-	-	-	-	4	6,6	-	-	4	1,6	XI
Inżynier	4	6,6	-	-	-	-	-	-	4	1,6	XI
Milicjant	4	6,6	-	-	-	-	-	-	4	1,6	XI
Taksówkarz	-	-	-	-	4	6,6	-	-	4	1,6	XI
Bibliotekarka	-	-	-	-	3	5	-	-	3	1,3	XII
Mechanik telew.	3	5	-	-	-	-	-	-	3	1,3	XII
Piłkarz	-	-	-	-	3	5	-	-	3	1,3	XII
Zegarmistrz	-	-	-	-	3	5	-	-	3	1,3	XII

aprobowały ten zawód. Podobnie ustosunkowały się też obie grupy zamieszkałe w P; R wybrała ten zawód w 16,7 %, a I - w 11,6 %.

Na drugim miejscu w tabeli widzimy lekarza /9,1 % ogółu wypowiedzi/. O tak wysokiej jego lokacie zadecydowały wybory grupy WR /18,2 %/. Natomiast w jednakowym stopniu wybierała go młodzież z grup PR i WD po 6,6 %, a w najmniejszym PD /5 %/.

Trzecie miejsce przypadło zawodowi elektryka /8,3 % ogółu wypowiedzi/. Tutaj procent rozłożony jest bardzo równomiernie. Obie grupy R, tj. W i P, wybrały go w 10 %, zaś obie D - w 5 %.

Czwarte miejsce zdobył zawód ekonomisty, chociaż lansowany on był jedynie w dwóch grupach - PR i WD. Na piątym miejscu znalazła się pielęgniarka, i to dzięki wyborowi przez grupę PD. Na tym samym miejscu są też wszystkie zawody, za którymi przede wszystkim wypowiedziała się WR.

Interesujące są dla nas zawody wybierane tylko przez grupy D. Należą do nich zawody: bibliotekarki, ekspedientki, fryzjera, kelnera, krawcowej, lotnika, piłkarza, taksówkarza, zegarmistrza. Wybór ten pokrywa się - z wyjątkiem może bibliotekarki i lotnika - z wyborem zasadniczej szkoły zawodowej przez młodzież z grupy D. Można by tutaj zaliczyć i zawód pielęgniarki /może nieraz utożsamianej z salową/, w dużym stopniu wybrany przez grupę PD, "do którego to zawodu nie trzeba wyższego, a często i średniego wykształcenia. Również takiego wykształcenia nie zawsze potrzebuje elektryk, często wybierany przez grupę D. Cieszy wysokie ułożenie przez D zawodu nauczyciela. Można było przypuszczać, że tego wyboru dokonały w większości osoby pragnące ukończyć studia wyższe lub tylko średnie szkoły /w tym też nauczycielskie/, co potwierdził przeprowadzony z nimi wywiad.

Kryteria życiowe przyjęte przez młodzież

Dążenia i plany życiowe młodzieży to nie tylko sprawa zdobycia wykształcenia i zawodu. Wchodzą tutaj w grę również takie czynniki, jak m.in. dobrobyt materialny, życie komfortowe i wygodne, szczęśliwe małżeństwo i dobra rodzina itp.

Po przeprowadzeniu na ten temat rozmów i badań sondażowych, ułożono i dano młodzieży do wypełnienia ankietę; wyniki prezentuje tabela 16.

Z analizy powyższej tabeli wynika, że badani w ogromnej większości najbardziej cenią sobie w życiu pełną i szczęśliwą rodzinę. Rubryka ta w każdej z podgrup osiąga najwyższy procent: w WR 61,6 %, w PR 53,3 %, w WD 71 %, a w PD aż 80 %. Młodzież ta najbardziej pragnie tego, czego jej najwięcej brakuje, tj. szczęśliwej, pełnej rodziny. Wielu wypowiada się, że największym ich szczęściem byłoby mieszkać razem z mamą, tatą, braćmi, siostrami. Wielu też chce mieć dużo własnych dzieci, kochać je, opiekować się nimi, zapewnić im warunki rozwoju.

Daleko po szczęśliwej rodzinie, chociaż na drugim miejscu, znajduje się zdobycie wykształcenia i zawodu. Oba środowiska, zarówno R, jak i D, mają tu bardzo zbliżony ilościowy wybór /R-28,2 %, D-25 %/.

Rozbieżności natomiast widać w rubryce: życie wygodne i swobodne. R przewyższają tutaj D prawie dwukrotnie /R-14,8 %, D-8,3 %/.

Bardzo mało osób z grupy D pragnie prowadzić życie pozwalające na realizowanie własnego "hobby", bo tylko 3,3 % w WD, a w PD - 0. /w grupie WR-5 %, a w PR-3,3 %/. Dla młodzieży z grupy D własne "hobby" to tylko dodatek do udanego życia. Zalicza ona do niego jeżdżenie samochodem, wyjazdy w góry, sport, różnego rodzaju "zbieractwo", muzykę, taniec.

Tabela 16

Kryteria najlepiej spędzonego życia wskazane przez badanych

Kryteria	Młodzież ze środowiska rodzinnego R				Młodzież z domów dziecka D				Suma	
	w mieście wojew. W		w małym mieście P		w mieście wojew. W		w małym mieście P		ilość	% badanych
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%		
1. Pełna, szczęśliwa rodzina	37	61,6	32	53,3	43	71	48	80	160	66,7
2. Zdobyć wykształcenia i zawodu	5	8,2	12	20	8	13,4	7	11,6	32	13,3
3. Dobrobyt materialny	6	10	4	6,6	3	5	2	3,3	15	6,3
4. Życie wygodne i swobodne	5	8,2	4	6,6	2	3,3	3	5	14	5,8
5. Życie poświęcone innym	3	5	5	13	2	3,3	-	-	10	4,1
6. Życie pozwalające na realizowanie własnego "hobby"	3	5	2	3,3	2	3,3	-	-	7	3
7. Nie wiem	1	1,6	1	1,6	-	-	-	-	2	0,8
Razem	60	-	60	-	60	-	60	-	240	100

Dziwne wydaje się, że życie poświęcone innym, mające trzecią lokatę w grupie R/18 %/, w WD jest na ostatnim miejscu, a w PD nikt nie wypowiedział się na ten temat.

Wnioski końcowe

Na podstawie prezentowanych powyżej wyników badań stwierdza się, że:

1/ globalnie biorąc, wychowankowie domów dziecka - bez względu na pochodzenie społeczne, płeć i miejsce zamieszkania - wykazują o wiele mniejsze aspiracje zdobycia wykształcenia, zarówno na poziomie szkoły średniej, jak i wyższej, niż młodzież wychowana w rodzinach.

Można więc na tej podstawie wysunąć wniosek, że dążenia i plany życiowe związane z przyszłą pozycją społeczną i wykonywanym zawodem wychowanków domów dziecka są o wiele skromniejsze niż pozostałej młodzieży.

2/ wychowankowie domów dziecka swój sukces życiowy upatrują przede wszystkim w pełnej i szczęśliwej rodzinie. Przewyższają pod tym względem w dużym stopniu pozostałą młodzież, mimo że i ona wysoko ceni sobie te wartości.

Postuluje się prowadzenie dalszych badań na następujące tematy:

a/ Jakże można by przedsięwziąć starania, by podnieść na wyższy stopień aspiracje zdobycia więkezego wykształcenia przez wychowanków domów dziecka?

b/ Należy dokładnie przebadac, dlaczego wychowankowie domów dziecka za najwyższe dobro życiowe uważają szczęśliwą rodzinę i jak ten postulat w swoim dorosłym życiu realizują.

c/ Jakże powinny być sposoby stawiania i rozwiązywania różnorodnych zadań pracy wychowawczej w domach dziecka³⁵.

PRZYPISY

- ¹ S. Kowalski, Szkoła w środowisku, Warszawa 1986, s.13.
- ² Por. R. Wroczyński, Pedagogika społeczna, Warszawa 1973, s.76.
- ³ H. Radlińska, Pedagogika społeczna, Wrocław 1961, s.32.
- ⁴ Mała encyklopedia powszechna, Warszawa 1969, s.1048.
- ⁵ W. Okoń, Słownik pedagogiczny, Warszawa 1981, s.307.
- ⁶ S. Guz, Oddziaływanie środowiska wychowawczego na rozwój osobowości dzieci rozpoczynających naukę szkolną, UMCS, Lublin 1985, s.8.
- ⁷ Por. M. Przetacznikowa, Psychologia wychowawcza /w:/ M. Przetacznikowa, Z. Włodarski, Psychologia wychowawcza, Warszawa 1979.
- ⁸ R. Wroczyński, op.cit.
- ⁹ M. Przetacznikowa, op.cit.
- ¹⁰ M. Przetacznikowa i K. Przeclawski, Miasto i wychowanie, Warszawa 1968,
- ¹¹ Z. Woźniacka, Praca wychowawcza w domach dziecka, Warszawa 1972., s.6-7.
- ¹² Por. J. Woźczyk - Opieka nad dziećmi i młodzieżą w wielkich miastach, Warszawa 1969, s.42
- ¹³ W. Okoń, Słownik pedagogiczny, Warszawa 1981, s.56.
- ¹⁴ J. Mały, Ci z domu dziecka, Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 1972, nr 3, s.15-16.
- ¹⁵ J. Konopnicki, Niedostosowanie społeczne, Warszawa 1971, s.71.
- ¹⁶ W. Okoń, op.cit. s.212.

- 17 Por. J. Raczkowska, Wychowanie w domu dziecka, Warszawa 1983, s.7-8.
- 18 F. Moskał, Próba określenia aktualnego i przyszłościowego modelu opiekuna-wychowawcy, Częstochowa 1977, s.7.
- 19 Zb. Skorny, Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości, Wrocław 1980.
- 20 A. Sokołowska, Stosunek młodzieży do jej perspektyw życiowych, Warszawa 1967.
- 21 A. Janowski, Aspiracje młodzieży szkół średnich, Warszawa 1977.
- 22 W. Łukaszewski, Osobowość, struktura i funkcje regulacyjne, Warszawa 1974.
- 23 Por. M. Łoś, Motywacyjne i emocjonalne uwarunkowanie poziomu aspiracji. Studia socjologiczne 1971, nr 2; tenże, Aspiracje a środowisko, Warszawa 1972.
- 24 F. Z. Kwieciński, Kształcenie a plany życiowe młodzieży, Toruń 1978.
- 25 A. Sokołowska, op.cit., s.13.
- 26 S. Antosik, Dążenia społeczno-zawodowe młodzieży szkolnej, Kielce 1978.
- 27 Z. Kesel, Społeczne uwarunkowania wyboru szkoły zawodowej, Warszawa 1977.
- 28 F. Z. Kwieciński, op.cit.
- 29 por. Z. Kesel, op.cit.
- 30 Z. Skorny - op.cit.
- 31 S. Antosik - op.cit.
- 32 Por. T. Aleksander, Awans oświatowy młodzieży wiejskiej 1945-1970 na przykładzie Sądecczyzny, Warszawa 1972, s.70.

³³ T. Aleksander, Drogi aktywizacji kulturalnej ludzi pracy, Warszawa 1980.

³⁴ S. Kawula: Wychowanie jako stawianie i rozwiązywanie zadań. Ruch Pedagogiczny 1984/4, s.5.

³⁵ Por. S. Kawula, Wychowanie jako stawianie i rozwiązywanie zadań, "Ruch Pedagogiczny" 1984, nr 5-6, s.98.

BIBLIOGRAFIA

Aleksander T., Awans oświatowy młodzieży wiejskiej 1945-1970 na przykładzie Sądecczyzny, LSW, Warszawa 1972.

Aleksander T., Drogi aktywizacji kulturalnej ludzi pracy, Instytut Wyd. CRZZ, Warszawa 1980.

Antosik S., Dążenie społeczno-zawodowe młodzieży szkolnej, WSP Kielce, 1978.

Guz S., Oddziaływanie środowiska wychowawczego na rozwój osobowości dzieci rozpoczynających naukę szkolną, UMCS, Wyd. Ped. i Psychol., Lublin 1985.

Janowski A., Aspiracje młodzieży szkół średnich, Warszawa 1977.

Kawula S., Wychowanie jako stawianie i rozwiązywanie zadań. "Ruch Pedagogiczny" 1984, nr 4.

Kesel Z., Społeczne uwarunkowania wyboru szkoły zawodowej. Inst. Wyd. CRZZ, Warszawa 1977.

Konopnicki J., Niedostosowanie społeczne, PWN, Warszawa 1971.

Kowalski S., Szkoła w środowisku, PWN, Warszawa 1969.

Kwieciński F.Z., Kształcenie a plany życiowe młodzieży. UMK, Toruń 1978.

Łoś M., Aspiracje a środowisko, PWN, Warszawa 1972.

Łoś M., Motywacyjne i emocjonalne uwarunkowania poziomu aspiracji. Studia socjologiczne 1971, nr 2.

Łukaszewski W., Osobowość, struktura i funkcje regulacyjne, PWN, Warszawa 1974.

- Mała Encyklopedia Powszechna PWN, Warszawa 1964.
- Mały J., Ci z domu dziecka. Problemy opiekuńczo-wychowawcze 1972, nr 3.
- Moskal F., Próba określenia aktualnego i przyszłościowego modelu opiekuna-wychowawcy. WSP Częstochowa 1977.
- Okoń W., Słownik Pedagogiczny PWN, Warszawa 1981.
- Przetacznikowa M., Przecławski K., Miasto i wychowanie, Nasza Księgarnia, Warszawa 1968.
- Przetacznikowa M., Włodarski Z., Psychologia wychowawcza, PWN, Warszawa 1979.
- Raczkowska J., Wychowanie w domu dziecka, WSiP, Warszawa 1983.
- Radlińska H., Pedagogika społeczna, Ossolineum, Wrocław 1961.
- Skorny Zb., Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości, Ossolineum, Wrocław 1980.
- Sokołowska A., Stosunek młodzieży do jej perspektyw życiowych, PWN, Warszawa 1967.
- Wołczyk J., Opieka nad dziećmi i młodzieżą w wielkich miastach, PZWS, Warszawa 1969.
- Wroczyński R., Pedagogika społeczna, PWN, Warszawa 1973.